

פרוטוקול אז' 2011

המוות אמן מגרמניה

אסופת מאמרים מתוך כתב העת המקוון
היסטוריה ותיאוריה: הפרוטוקולים
<http://bezalel.secured.co.il>

עורכים:

גל ונטורה

דנה אריאלי-הורוביץ

בן ברוך בליך

נעמי מאירי-דן

דרור פימנטל

בצלאל
אקדמיה
לאמנות ועיצוב
ירושלים
המחלקה להיסטוריה
ותיאוריה

רסלינג

היסטוריה ותיאוריה: הפרוטוקולים
כתב עת מקוון דו-לשוני ושפיט הרואה אור ארבע פעמים בשנה
בחודשים ינואר, אפריל, יולי ואוקטובר
כתובת כתב העת: <http://bezalel.secured.co.il>

עורכי כתב העת:

פרופ' דנה אריאלי-הורוביץ, המחלקה להיסטוריה ותיאוריה, בצלאל
ד"ר בן ברוך בליך, המחלקה להיסטוריה ותיאוריה, בצלאל
ד"ר גל ונטורה, המחלקה להיסטוריה ותיאוריה, בצלאל
ד"ר נעמי מאיר-דן, המחלקה להיסטוריה ותיאוריה, בצלאל
ד"ר בעז תמיר, המחלקה להיסטוריה ותיאוריה, בצלאל

מועצת המערכת:

פרופ' אבנר בן-עמוס, בית הספר לחינוך, אוניברסיטת תל-אביב
פרופ' מנחם ברינקר, אמריטוס, המחלקה לפילוסופיה, האוניברסיטה העברית
פרופ' ארנסט גיגליו, אמריטוס, מכללת לייקומינג, פנסילבניה
פרופ' בוריס גרויס, פילוסופיה ותיאוריה של התקשורת, האקדמיה לעיצוב קרלסרוואה, גרמניה
פרופ' מרקו דה-מיקליס, נשיא הפקולטה לעיצוב, אוניברסיטת ונציה
פרופ' עזרי טרוי, ראש התכנית לתואר שני בעיצוב תעשייתי, בצלאל
ד"ר קיה לינדרוס, אוניברסיטת יבסקילה, פינלנד
פרופ' פול מנדס-פלור, ראש מרכז המחקר ע"ש פרנץ רוזנצוויג, האוניברסיטה העברית
ד"ר נועה סטימצקי, החוג לתולדות האמנות, אוניברסיטת שיקגו
פרופ' הנק סלאגר, בית הספר הגבוה לאמנות חזותית ועיצוב, אוטרקט, הולנד
פרופ' ארנון צוקרמן, נשיא בצלאל, אקדמיה לאמנות ועיצוב
פרופ' משה צוקרמן, ראש הקתדרה ללימודים גרמניה, אוניברסיטת תל-אביב
יגאל צלמונה, אוצר ראשי בין-תחומי, מוזיאון ישראל, ירושלים
פרופ' אלון קונפינו, המחלקה להיסטוריה, אוניברסיטת וירג'יניה
פרופ' רדו שטרן, מוזיאון האליזה, לוזן, שוויץ
פרופ' ונדי שטיינר, ראש פורום פן למדעי הרוח, אוניברסיטת פנסילבניה

Protocollage

Collected Essays from

History and Theory: The Protocols, E-Journal

<http://bezalel.secured.co.il>

פרוטוקולאז'י

אסופת מאמרים מתוך כתב העת המקוון

היסטוריה ותיאוריה: הפרוטוקולים

<http://bezalel.secured.co.il>

Editors:

Gal Ventura

Dana Arieli-Horowitz

Ben Baruch Blich

Naomi Meiri-Dann

Dror Pimentel

עורכים:

גל ונטורה

דנה אריאלי-הורוביץ

בן ברוך בליך

נעמי מאיר-דן

דרור פימנטל

Editorial Coordinator: Na'aman Hirschfeld

רכז המערכת: נעמן הירשפלד

עיצוב: הליגה (קובי לוי, דורית שלו ושיר חולב)

דפוס וכריכה: ארט פלוס

עריכת לשון: רונית רוזנטל

אין לצלם, להעתיק, להקליט או לשכפל בדרך כלשהי של קליטת מידע והפצתו קטעים כלשהם מספר זה.
שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט ללא רשות מפורשת בכתב מהמוציא
© כל הזכויות שמורות, תשע"א, 2011, בצלאל, אקדמיה לאמנות ועיצוב, ירושלים

להזמנות:

המחלקה להיסטוריה ותיאוריה

בצלאל, אקדמיה לאמנות ועיצוב, ירושלים

הר הצופים ת"ד 24046 ירושלים 91240

או באמצעות

טלפון: 02-5893315/6

מייל: pht@bezalel.ac.il

הוצאת רסלינג

resling.books@gmail.com

טל: 03-6956704

www.resling.co.il

מסת"ב: 978-965-91570-1-3

נדפס בישראל תשע"א, 2011

Printed in Israel 2011

זהב שערך מרגריטה: ייצוגי שואה משם

אנסלם קיפר: פולקיות, ניוון וסוגיות של זהות	גל ונטורה	265
זהב, אפר, אש, רוח: קיפר צלאן	דרור פימנטל	291
השואה בראי הקומיקס	בן ברוך בליך	313
מומנט, מונומנט ודוקומנט: על זיכרון, אנדרטאות	אביב לבנת	355
ו'חללים שכולים' במרחב הגרמני-ישראלי	אלון קונפינו	375
זיכרון מבעבע מתחת לאדמה	חיים דעואל לוסקי	387
ארבעה מישורים לגרגור שניידר		

שער שלישי

דבר העורכים

7

שער ראשון
המוות אינו מחוסר עבודה:
ייצוגי מיתה בתרבות החזותית

ישו, חיילים, פלסטינים, בדווים וקיבוצניקים:	נעמי מאירי-דן	13
גיבור זר ושיח מקומי באמנות הישראלית העכשווית	אסתר-לי מרקוס	55
סוף מסך: מחלה סופנית, מיתה ומוות	ואמיר כהן-שלו	73
בסרטי הקולנוע שיחות נפש ושנינות	דוד גינתון	
צד אחורי של ציור ומוות		

שער שני

אפר שערך שולמית: ייצוגי שואה ונאציזם מפה

פוגת-מוות (מגרמנית: שמעון זנדבנק)	פול צלאן	83
בצל השואה: הגלוי והסמוי ביצירותיהם של אמנים ישראלים	בתיה ברוטין	87
"דור שני" לשואה	דנה אריאלי-הורוביץ	115
היטלר עכשיו: סמלים נאציים / אמנות ישראלית	קובי בן מאיר	155
יוזף בויס ככלי לריפוי באמנות הישראלית של שנות השבעים	רונית שטיינברג-חלוצי	179
ישראל בגרמניה: פסליו של מיכה אולמן במרחב הציבורי	מישל קישקה	197
מקידוש השואה לזילות השואה	דודי בראילובסקי	205
זה לא טרזין: על תערוכתו של גיא רוז ליגה טרזין	שמחה שירמן	213
האור זוכר – מקום	גרי גולדשטיין	223
המשקפיים השבורים של יאנוש קורצ'אק ופניה של אמי	גלעד אופיר	241
עם בוא ההכרה	בעז ארד	253
היטלר ואני		

דבר העורכים

“על ההקדמה להיות לא יותר מאשר כותרת ארוכה”
(יוהאן פרידריך ריכטר, 1825-1763)

מעל חמישים שנה חלפו מאז חיבר פאול צלאן את פוגת מוות, ואף כי רבות דובר בפואמה מכוננת זו, הדהודה של השורה “המוות אמן מגרמניה” בסופה של הפואמה נשמע רלבנטי יותר מאי־פעם. כיצד משתקף המוות באמנות הגרמנית לאחר השואה? מה טיבו של “החלב השחור” שהניבו שתי התרבויות, הישראלית והגרמנית, לאחר 1945? מה בין המוות, השואה והנאציזם לבין היצירה, וכיצד הם משתקפים בעולם האמנות? אסופה זו מתייחדת בנושא־על העובר בין הטקסטים שחברו בה כחוט השני – המוות והשואה. לצד נושא זה נדונים בהרחבה יחסי הגומלין המורכבים בין אמנים גרמנים לאמנים ישראלים מאז 1945. נושאים אלו עמדו במוקדם של שני כינוסים שנתיים של המחלקה להיסטוריה ותיאוריה, גרמאניה, שהתקיים במאי 2008, וסוף הדרך: על המוות ביצירה ובתרבות, שהתקיים בדצמבר 2009.

כקודמיו, גם פרוטוקולאז’ 2011, השלישי במספר, שזור מאמרים שנכתבו בידי אנשי אקדמיה משלל מוסדות בארץ ובחו”ל ויוצרים מתחומי האמנות, העיצוב והאדריכלות. האסופה כוללת גם פריטים שפורסמו בכתב העת המקוון היסטוריה ותיאוריה: הפרוטוקולים, בארבעה גיליונות מקוונים שפורסמו בשנתיים האחרונות (מס’ 14, 15, 18, 2011). אלא שכדבריו של הרקליטוס מאפסוס: “אי אפשר להיכנס לאותו נהר פעמיים”, הנהר אינו אותו נהר, וכך גם הקורא הנכנס למעמקיו רואה אותו בהכרח בדרך שונה. פרוטוקולאז’ 2011 מכיל גם מאמרים שנכתבו במיוחד בעבור קובץ זה. פרוטוקולאז’ 2011 חולק לשלושה שערים, והוא כולל מאמרים אקדמיים, מסות, מאמרי ביקורת וסקירת תערוכות.

השער הראשון, "המוות אינו מחוסר עבודה: ייצוגי מיתה בתרבות החזותית", בוחן את סוגיית המוות במבט רחב דרך שני מאמרים מרכזיים. האחד נכתב בידי נעמי מאיריידן ועוסק בדרך שבה האמנות הישראלית העכשווית, בעיקר זו שאמירתה פוליטית, מנסכת לעצמה דימויים נוצריים הקשורים בקרָפְנו ובמותו של ישו. המאמר האחר נכתב בידי אסתר־לי מרקוס ואמיר כהן־שלו ונושא מחלה סופנית ומוות בקולנוע. השער נחתם בעבודות שיצר דוד גינתון על צדו האחורי של הקנבס, העוסקות אף הן במוות ובזיכרון.

השער השני, "אפר שערך שולמית: ייצוגי שואה ונאציזם מפה", אשר פותח בפוגת־מוות של פאול צלאן, כולל ארבעה מאמרים מרכזיים. מאמרה של בתיה ברוטין מתמקד בייצוגי השואה ביצירותיהם של אמנים ישראלים בני "דור שני", מאמרה של דנה אריאלי־הורוביץ בוחן ייצוגים של סמלים נאציים באמנות הישראלית העכשווית, מאמרו של קובי בן־מאיר מנתח את השפעתו של יוֹפּ בויס על האמנות הישראלית של שנות השבעים של המאה העשרים ומאמרה של רונית שטיינברג־חלוצי, החותם את מקבץ המאמרים בשער זה, מתמקד בפסליו של האמן הישראלי זוכה פרס ישראל מיכה אולמן, המצויים במרחב הציבורי הגרמני, בראי העבר הטראומטי והיחסים הטעונים בין ישראל לגרמניה. לצדם שובצה בשער זה מסה קצרה שבה מישל קישקה בוחן את קידוש השואה מול זילותה בקריקטורות שצוירו על ידו ועל ידי קריקטוריסטים אחרים, וכן מאמר ביקורת שבו דודי בראילובסקי סוקר את תערוכתו של גיא רו ליגה טרזין, שהתקיימה בשנת 2009 בגלריה נלי אמן. ארבעה תיקי עבודות הקשורים בנושא השואה, שנעשו בידי שמחה שירמן, גרי גולדשטיין, גלעד אופיר ובוועז ארד, חותמים שער זה.

השער השלישי, "זהב שערך מרגריטה: ייצוגי שואה משם", המתמקד ביוצרים בין־לאומיים, גרמנים ויהודים כאחד, המגיבים לשואה, כולל ארבעה מאמרים ושני מאמרי ביקורת. שני המאמרים הראשונים נכתבו בידי גל ונטורה ודרור פִּימְנֶטְל, ובוחנים מנקודות מבט שונות את הסדרה זהב שערך מרגריטה – אפר שערך שולמית (*Dein goldenes Haar Margarete, Dein aschenes Haar Sulamith*) של האמן הגרמני אנסלם קיפר. מאמרו של בן ברוך בליך בוחן את השואה בראי הקומיקס, ומאמרו של אביב לבנת, החותם את מקבץ המאמרים בשער זה וקשור בקשר הדוק לשער הקודם, מתמקד באנדרטאות זיכרון שנעשו במרחב הגרמני־ישראלי. נושא זה עולה גם ממאמר הביקורת הראשון הכלול בשער זה, שבו אלון קונפינו בוחן את מיצג ההנצחה של האמן כריסטוף מאייר על גבי חורבותיו הנסתרות של מחנה הריכוז גוסן באוסטריה. מאמר הביקורת האחר, החותם את השער, נכתב בידי חיים דעואל לוסקי ומתמקד בתערוכה שהציג האמן הגרמני העכשווי גרגור שניידר במוזיאון הרצלייה בשנת 2009.

תענוג גדול הוא לנו להודות למי שסייעו בידינו: לארנון צוקרמן, נשיא בצלאל, האקדמיה לאמנות ולעיצוב בירושלים; לכותבים, על שניאותו להתאים את הגרסה המקוונת של מאמריהם לפרסום זה; לבועז תמיר, השותף לנו בעריכת הגרסה המקוונת של היסטוריה ותיאוריה: הפרוטוקולים; לרונית רוזנטל, עורכת הלשון של הקובץ, ולצוות הליגה, המלווה אותנו זו השנה השלישית, על העיצוב המרהיב של האסופה. תודה מיוחדת לנעמן הירשפלד, מזכיר המערכת, אשר בחריצותו נטולת הפשרות אפשר להוציא קובץ זה לאור.

העורכים:

גל ונטורה

דנה אריאלי־הורוביץ

בן ברוך בליך

נעמי מאיריידן

דרור פִּימְנֶטְל